

Obr. 1 Vyobrazení hraniční stély v *Itinerariu* Remedii Prutkého (1764–1765?: f. 479r)

Dva misionáři a stéla krále Achnatona aneb příběh z říše archeologie textu

Marek Dospěl

Před časem byla publikována studie, v níž její autor předkládá syntézu vztahu misionáře Remedii Prutkého k starověkým památkám Egypta a souborně pojednává o jeho vnímání a reflexi starověké kultury na Nilu vůbec.¹ Autor zdůrazňuje Prutkého empirismus a snaží se zasadit jeho pojednání do dobového kontextu apodemické literatury, ale jeho studie trpí hrubě nekritickým přístupem k analyzovanému textu a úzce zaměřenou pozorností jak vzhledem k textovému materiálu, tak k reáliím, jichž se analyzovaný text týká. Na následujících stranách nechci polemizovat o jednotlivostech a vyvracet dílčí výroky autora, ale názorně ukázat, že pramenná situace je podstatně složitější, než aby vůbec dovozovala činit takové závěry, jaké zmíněná studie přináší.

Remedius Prutký v zemi tisíce a jedné památky

Františkánský misionář P. Remedius Prutký (1713–1770)², jenž v polovině 18. století působil v Egyptě, ve svém rukopisném, latinsky psaném *Itinerariu* věnuje velkou pozornost starověkým památkám. Zabývá se křesťanskými památkami a stopami raného křesťanství stejně jako památkami pohanského starověku, popisuje koptské kostely a starobylé kláštery, faraonské hrobky, chrámy, obelisky

atd.³ Prutký byl zkrátka přitahován němým svědectvím dávno zašlých věků, a proto neváhal věnovat staroegyptským památkám či lokalitám samostatné kapitoly prvního dílu svého *Itineraria* (zejména kap. 18–21, 29–31, 38 a 52).

Z toho, které egyptské památky jsou v *Itinerariu* zmiňovány nebo dokonce popisovány, by se dalo usuzovat, že Prutký při cestě po Nilu, z Káhiry na jih, navštívil snad všechny významnější stavební památky, a to nejen na trase do svého hornoegyptského působíště, tj. po

město Džirdzá (vyslovováno také Girgá), ale ještě jižněji, až po přirozenou egyptskou hranici u Asuánu. V *Itinerariu* totiž nalezneme popisy památek i z významných jihoegyptských lokalit, jakými jsou např. Dendera, Karnak, Luxor, Medínit Habu, Armant nebo Esna.

Neobyčejně zajímavý je také jeho popis „podivuhodné pouště svatého Makaria, ležící v dolním či středním Egyptě“⁴, který nalezneme v 31. kapitole prvního dílu *Itineraria*. Řeč je o antické Skétis, dnešním Wádí en-Natrún, které je ne-li nejstarším, pak určitě nejrozsáhlejším a nejuspěšnějším z raných mnišských sídlišť vůbec.⁵ V době Remedie Prutkého zde byla kromě čtyř dodnes fungujících klášterů patrna ještě řada již opuštěných klášterů nebo tzv. laur čili skupin volně roztroušených mnišských obydlí závislých na ústředním klášteře. Prutký popisuje cestu, kterou k těmto klášterům podnikl a podává jejich popis, ale není patrné, kdy se jeho cesta uskutečnila. Jak nakonec ukázala analýza textu, odpověď je velice prostá – Prutký celé líčení převzal z relace francouzského jezuitského misionáře Claudea Sicarda (1677–1726), který od roku 1712 až do své smrti působil v Egyptě. Sicard během prosince 1712 a ledna 1713 podnikl cestu právě do Wádí en-Natrún, o této cestě v červnu 1716 sepsal zprávu, která byla následně publikována v Paříži ve sbírce jezuitských misionářských relací z východního Středomoří.⁶ Prutký měl tuto publikaci zjevně k dispozici a použil ji při psaní svého *Itineraria* jako zdroj, avšak necitovaně.

Samostatnou kapitolou v úvahách o vztahu otce Remedie ke starověkým památkám je obrazový doprovod připojený v počtu třidvaceti vyobrazení na závěr jeho rukopisného *Itineraria*. Přinejmenším určitá jeho část je totiž prokazatelně převzata odjinud. I v této oblasti se ukázalo, že Prutký čerpal mj. ze Sicarda. Konkrétně obrázky číslo 13–17 byly pro *Itinerarium* převzaty či upraveny ze Sicardových relací publikovaných roku 1717 v již citovaném druhém svazku *Nouveaux mémoires*.

Oba zdroje „inspirace“, tedy text i obraz, se setkávají v Prutkého popisu reliéfního vyobrazení, které „autor“ označuje jako obětování slunci.

„Obětování slunci“

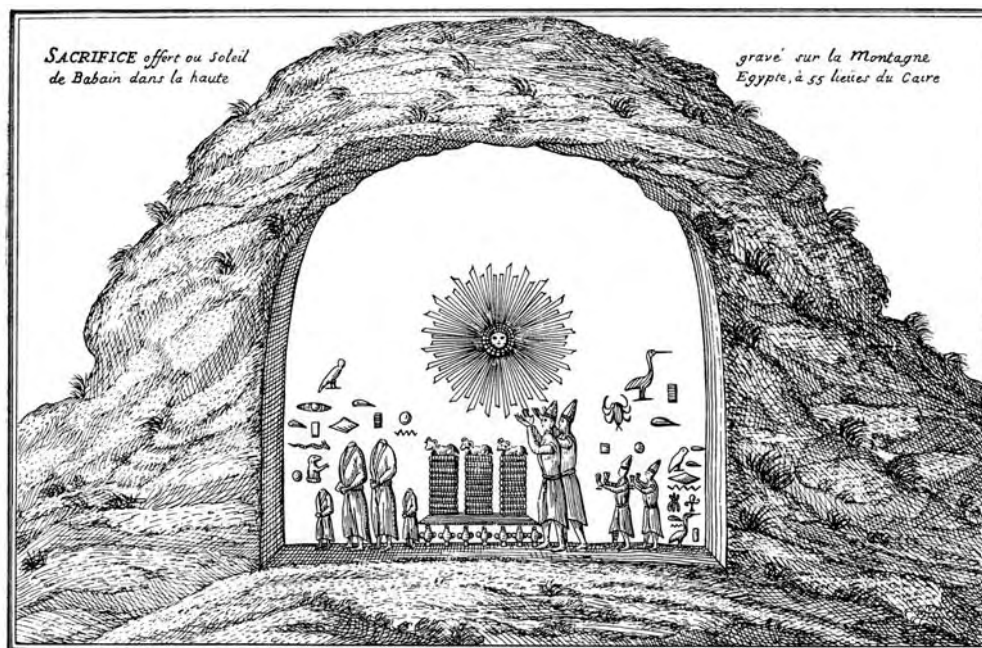
Prakticky celou 38. kapitolu prvního dílu *Itineraria* Prutký věnuje popisu antických památek a historických zajímavostí města Antinoúpole

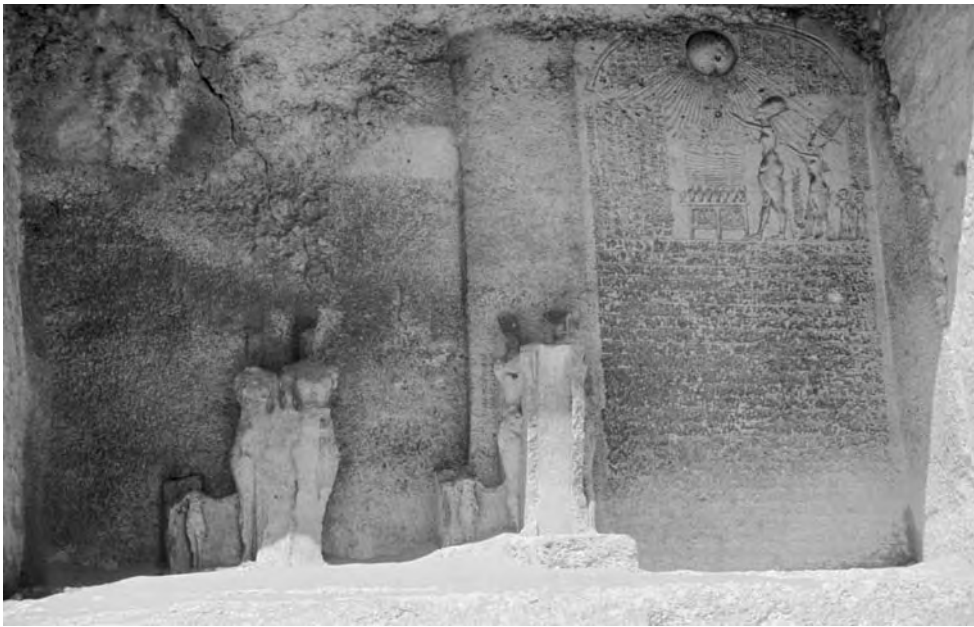
v oblasti dnešního governorátu Minja ve středním Egyptě; kapitola také nese příznačný název „De antiquissima civitate Antinoe“ (O starověkém městě Antinoé). Slovy „kráčel jsem písčnou plání k místu, jež stojí za vidění“ pak začíná neobvyklé líčení, jehož úplný překlad i originální latinské znění připojuji níže. Prutký v něm coby očitý svědek popisuje do skály vytesaný reliéf zobrazující „obětování slunci“, které se podle jeho slov nachází na lokalitě nazývané „Tuna“.⁷ K textu se váže obrázek č. 17 z obrazové přílohy. Avšak stejně jako v případě výše uvedeného popisu cesty do Wádí en-Natrún, i zde je možné na základě textové analýzy říci, že aniž by se o něm Prutký vůbec zmínil, přebírá všechny své informace od jezuitů Sicarda, zatímco se snaží působit dojemem, že vychází ze své vlastní zkušenosti.

O dvě generace starší Sicard brzy po svém příchodu do misijního působiště v Egyptě začal podnikat průzkumné a misijní cesty. Mezi roky 1712 a 1714 podnikl tři větší expedice, z nichž jedna směřovala do již zmíněného Wádí en-Natrún, druhá do nilské delty a třetí do Horního Egypta. Právě během posledně jmenované cesty, podniknuté během září až listopadu 1714, se Sicard ocitl v oblasti dnešních měst Ešmúnén a Malláwí ve středním Egyptě. I zde si vedle pastorační činnosti a poznávání místní náboženské situace našel čas na návštěvu památek. V relaci popisuje, co všechno viděl, když ho jeho domorodý průvodce přivedl na pozoruhodnou lokalitu ležící na západním břehu v obtížně dostupném svahu tvořícím hranici mezi nilským údolím a pouští.⁸ Popisuje reliéfní scénu „obětování slunci“ (Sacrifice offert au soleil), ne nepodobnou té z 38. kapitoly *Itineraria* Remedie Prutkého.

Také Sicard připojuje ke svému slovnímu popisu kresbu⁹, opět nápadně podobnou či téměř shodnou s obrázkem, který nalézáme u Prutkého. Obě kresby mají společný koncept (figurální výjev v „jeskyni“), počet a orientaci postav, umístění hieroglyfického textu a vzhled slunce. Za zvláštní zmínku stojí vyobrazení třech obětovních hranic s beránky, což je mimochodem pochopitelná „aktualizace“ v porovnání s originálním zobrazením (viz níže a obr. 3). Zatímco Sicardova kresba se podobou hranic od předlohy (viz níže) příliš nevzdaluje, Prutkého obrázek již zcela opouští ideu obětovních chlebů naskládaných na sebe a budí dojem skutečné hranice z dřevěných trámů či spíše kvádrů. Přestože Prutkého ani Sicardova kresba není věrným zobrazením reality, obě se vzájemně liší jen v nepodstatných detailech, včetně legendy: „Sacrifice offert ou [!]“

Obr. 2 Vyobrazení hraniční stély v relaci Claudea Sicarda (1717: obr. č. 5, za s. 268)

Obr. 3 Hraniční stéla u Tuna el-Gabal (foto M. Zemina)

soleil, gravé sur la Montagne de Babain dans la haute Egypte, à 55 lieues du Caire“ versus „Sacrificium Solis, exsculptum in monte Babin, 55 levcis a Grand Cairo“ (Obětování slunci, vytesané na hoře Babin, 55 francouzských mil od Velké Káhiry).¹⁰ I při porovnání „hieroglyfů“ na obou zobrazeních vidíme, že se liší jen v detailech. Sicardův přepis však působí realističtěji a přestože v textu nelze rozpoznat konkrétní slova, jednotlivé znaky mají blízko k předloze, což o verzi adaptované pro *Itinerarium* říci nelze.

A zde je potřeba uvést, že kromě pojednávaného obrázku č. 17 vidíme pokusy o přepis hieroglyfického textu pouze na čtyřech dalších z celé přílohy k *Itinerariu* (č. 2, 6, 7 a 16), přičemž se zdá, že nesou dvojí rukopis. První ruka nemůže patřit otci Remediovi, protože obrázek č. 2 (spolu s č. 1 a 3) je kopií nákrese pořizované již r. 1712 Římařem pro jeho vlastní rukopisnou knihu.¹¹ Druhá ruka zřejmě nakreslila hieroglyfy na zbylých obrázcích (č. 6, 7, 16 a 17) a teoreticky by mohla patřit otci Remediovi, ovšem nikoliv ve smyslu autorství, ale nanejvýš překreslení tištěné předlohy, protože obrázky č. 16 a 17 z této skupiny byly prokazatelně převzaty od Sicarda. Za více pravděpodobné považují, že tato druhá ruka náleží třetí osobě, spojené s výrobou obrazové přílohy pro *Itinerarium*. Ne-li nic jiného, tato dílčí pozorování znamenají, že nikde v Prutkého písemnostech nenalzáme doklad o tom, že se Prutký – byť jen epizodicky a pro účely ilustrace – pokusil kopírovat z egyptských památek hieroglyfy, kterých během svých cest viděl bezpočet.¹²

Vraťme se ale k „obětování slunci“. Úhrnem řečeno, Prutkého text kopíruje Sicardovo líčení včetně formálních detailů, jako je používání *sigla* & místo jinak běžného „et“ či „ac“, a kresbu z *Itineraria* lze oprávněně považovat za adaptaci kresby Sicardovy. Pro úplnost mého závěru ještě uvedu, že teoretickou možnost, že by líčení a/nebo obrázky obou misionářů závisely na nějaké společné předloze, považují za nanejvýš nepravděpodobnou. Stejně tak lze na základě dostupné dokumentace a dosavadního bádání zamítnout možnost, že Sicard vycházel z cizího textu (a nákrese).

Shodnost obou textů bude ještě názorně demonstrována níže a podobnost obou kreseb lze ověřit v obrazové příloze (obr. 1 a 2). Zbývá se tedy tázat, jakou památku má Sicard (a Prutký?) vlastně na mysli, když píše o skulpturální scéně „obětování slunci“.

Pro identifikaci reliéfu „obětování slunci“ s konkrétní památkou se ukázala být klíčovou identifikace zmiňovaného města *Babain*, v jehož blízkosti se měla památka podle Sicardova popisu nalézat.

Toto toponymum se ale v nám známých pramenech – nepočítaje citace ze Sicarda – znovu objevuje až v příručce hledačů egyptských pokladů, kterou roku 1907 pod názvem *Livre des perles enfouies et du mystère précieux au sujet des indications des cachettes, des trouvailles et des trésors* ve dvou svazcích vydal Ahmed Bey Kamal. Francouzský egyptolog G. Daressy deset let poté vydal komentovaný seznam toponym, která jsou v této příručce uvedena, ale právě v případě *Medinet el-Babein* se zmýlil, když se ho pokusil nijak přesvědčivě identifikovat s Káhúnem u jihovýchodního vstupu do Fajjúmské oázy.¹³ Zjevně nebyl obeznámen se Sicardovým textem, který město *Babain* uvádí ve spojitosti s městečkem *Touna*, v němž lze rozeznat dnešní Tuna el-Gabal, a který v popisce ke kresbě „obětování slunci“ uvádí, že se nachází v Horním Egyptě.

Správnou identifikaci města *Babain* – opět na základě *Knihy zakopaných perel* – provedl až roku 1976 van de Walle, jenž zároveň přichází s identifikací scény „obětování slunci“ s hraniční stélou krále Achnatona u Tuna el-Gabal.¹⁴

Achnatonova hraniční stéla

Hraniční stély egyptského panovníka Achnatona (asi 1350–1334 př. Kr.) byly postaveny z jeho nařízení, aby symbolicky rituálně vymezily hranice Achetatonu – nového hlavního města a zároveň nového kultovního centra Egypta. Jsou rozesety na ploše několika set km² a zahrnují město i s jeho zemědělským zázemím. Badatelé si je zvykli označovat písmeny abecedy, takže se hovoří o stélách U, X a podobně. Dnes víme o patnácti z nich, přičemž dvanáct se jich nalézá na východním břehu Nilu, kde ostatně leží i samotný Achetaton (dnešní Tell el-Amarna), a jen tři jsou známy ze západního břehu (A, B a F). Podstatnější dělení stél vychází z jejich formálních charakteristik. S výjimkou stély L je lze totiž rozdělit na dvě skupiny podle textu, který je na nich zaznamenán, a to na stély s tzv. starším prohlášením a stély s tzv. pozdějším prohlášením, přičemž texty v rámci těchto dvou skupin jsou téměř identické.

Na stéle, o níž Sicard a po něm Prutký píší (viz níže), se nalézá tzv. pozdější prohlášení, datované do šestého roku Achnatonovy vlády a obsahující následující prvky (v pořadí, v jakém se na stélách vyskytují): datace a titulatura boha Atona; titulatura a oslava krále; titulatura královny; Achnaton se objevuje na veřejnosti a obětuje Atonovi; králova cesta k horám na jihovýchodě Achetatonu; začátek

královské přísahy; vymezení území Achetatonu šesti základními stélami; rozloha Achetatonu; darování vymezeného území Atonovi; záruky platnosti královské přísahy (v podobě stél); opakování přísahy; závěrečná datace a potvrzení Atonova práva nad vymezeným územím.¹⁵

Co se nazývá stélou je ve skutečnosti kultovní místo, do svahu vytesaná „svatyně“ se sochami panovníka a jeho rodiny, jíž dominuje vysoká stéla přiléhající k zadní stěně „svatyně“ a nesoucí již zmíněné prohlášení a reliéfní výjev panovníka s rodinou, jak vzývají boha Atona. Provedení jednotlivých „svatyní“ se liší, ale toto je základní charakteristika. Stély jsou nahoře oblé a v horní části jim dominuje scéna obětování, se zobrazením slunce s paprsky dopadajícími na oltář a na panovnický pár.

Odpověď na otázku, o kterou z patnácti dosud známých stél se v Sicardově (a Prutkého) popisu jedná, není složitá. S ohledem na popis, relativně dobrou dochovanost a dostupnost, i díky lokalizaci blízko moderního osídlení (zejména zmíněné vesnice *Tuna*) je zřejmé, že se musí jednat o stélu A.¹⁶ Také proto, že v následujících dvou staletích po Sicardovi stélu zhlédli i další západní cestovatelé, což nelze říci o ostatních stélách. I ze Sicardova popisu ostatně vysvítá, že stéla A již na počátku 18. století ležela „na turistické trase“.

Stéla A je nejseverněji položenou na západním břehu – asi 5 km jižně od *Tuna el-Gabal* – a od dalších stél ze své skupiny (B a F) se mnoho neliší. Tato „svatyně“ (obr. 3) leží asi 12 metrů pod vrcholem vápencového útesu, na šířku měří 6,25 m, výška se pohybuje mezi 3,2 a 4,5 m, hloubka není větší než 1,75 m. V této zahlobené „svatyni“ zcela vpravo stojí dvoumetrová stéla popsána tzv. pozdějším prohlášením, prostor vlevo zabírají dvě skupiny nadživotních soch – vždy Achnaton s Nefertiti a s dcerami Meritaton a Meketaton, přičemž král je vždy zcela vpravo (tj. nejbliže ke stéle) a dcery zcela vlevo. Před „svatyní“ se nalézá mělký příkop vyplněný navátým pískem.¹⁷ Stéla samotná je nahoře zaoblená a obsahuje v horní třetině figurální scénu uctívání slunečního kotouče (Atona) královskou rodinou, přičemž uprostřed stojí oltář s obětinami, nad ním Aton vysílající paprsky k obětinám i ke královské rodině, která stojí vpravo čelem k oltáři v pořadí Achnaton, Nefertiti (oba s rukama vztaženými k Atonovi), dvě dcery se sestry v rukách. Na oltáři lze vidět nádoby, kupky chlebě, drůbež, zeleninu a květiny, a také nádoby s páleným kadidlem. Prázdný prostor horní třetiny stély vyplňuje text ve svislých sloupcích. Zbylou část stély vyplňuje text v horizontálních řádcích běžících zleva doprava.

Porovnáme-li nyní Sicardův (a Prutkého) nákres se „svatyní“ samotnou, vidíme, že je dílem empirie svérázně upravené vlastní obrazotvorností, že totiž to, co je na nákresu zobrazeno jako jediná obětní scéna, je ve skutečnosti spojení výjevu ze stély se sochami dochovanými v levé části „svatyně“. Nemluvě o schematickém a jen symbolickém zachycení ve skutečnosti rozsáhlého hieroglyfického textu pomocí několika nahodile uspořádaných znaků, které mají ve scéně zjevně „působit egyptsky“. Nákras obou misionářů budí dojem, že scéna obětování vyplňuje celou „jeskyni“, zatímco

zaoblená horní část vypovídá o inspiraci stélou. Sicard tedy dal celému výjevu tvar stély a umístil do ní podstatné prvky (nebo jejich „zkratky“) z celé „svatyně“. Za pozornost ještě stojí, že Sicard popisuje pravou skupinu postav jako dva kněze a dva chlapce, a vlevo vidí dvě velké postavy žen se dvěma malými děvčaty, kde se ve skutečnosti vždy jedná o Achnatona s manželkou Nefertiti a jejich dvě dcery Meritaton a Meketaton. Tuto genderově vyváženou interpretaci Prutký také přebírá.

Sacrifice offert au soleil alias Sacrificium solis

Vraťme se ale k našim misionářům a k jejich textům. Prutkéhoho textu lze rozumět následovně:

„Když se pak jde do vesnice *Abusir*, kde lze vidět zbytky pradávnych vodovodů – stejně jako v městě *Hour* a v sousední vsi *Kvasser*, které byly vystavěny u prastarých vodovodů nad Josefovým kanálem –, přijde se do vsi *Tuna*, jež leží hned v sousedství trossek lokality jménem *Babain*.“

Když jsem tedy minul tyto sutiny, kráček jsem písečnou plání k místu, jež stojí za vidění, protože se jedná o pradávny a ve velkém skalnatém kopci vytvořený reliéf, který sice přečkal nepřízeň dlouhých věků, ale nedokázal vzdorovat běsnění Arabů, kteří všechny reliéfy a sochy povalují a urážejí jim údy. Přestože je reliéf zčásti poničený, dodnes tam lze spatřit obětování slunci, jak je zachyceno v příloze na obrazovém listu 11, obrázku 17. Arabové totiž s vynaložením velkého úsilí skálu rozlomili.

Památky je tvořena jakoby zdi – kolmou a zahlobenou pět stop do skalního masivu, širokou a dlouhou na padesát stop. Do Káhiry je to 55 francouzských mil. Všechny postavy účastníci se obětování jsou dobře vytesané, nahoře je znázorněno slunce s bezpočtem paprsků tvořících kruh o průměru až dvaceti stop. V životní velikosti tu stojí dva kněží s vysokými zašpičatělými mitrami na hlavách, ruce vzpínají ke slunci dotýkající se konečky prstů konců slunečních paprsků. Před kněžími stojí dvě chlapecké postavy¹⁸ s obdobnými mitrami na hlavách a dvěma naplněnými poháry¹⁹. Pod sluncem leží tři zabitá obětní zvířata. Tito beránci spočívají na obětních hranicích z deseti kusů dřeva, dole je sedm hydríí čili džbánů s uchy, které jako by podpíraly oltář, protože ty tři hranice ze dřeva leží na oltáři. Z druhé strany slunce, vlevo, přísluňují dvěma obětníkům dvě ženy a dvě dívky zcela vytesané a se skálou spojené pouze nohama a malou částí zad. Dosud jsou na nich dobře patrné údery kladivem, jímž jim byly zuráženy hlavy. Tyto čtyři postavy mají takovou dispozici, že ženy stojí uprostřed a z každé strany jedna dívka.²⁰ Scéna obětování je všady popsána hieroglyfy, ale jméno autora se už nikde neobjevuje.

Popravdě řečeno, toto obětování slunci je díky vynikajícímu řemeslnému provedení a unikátnosti výjevu divem světa. S upřímnou radostí z probádání všech těch věcí jsem se vracel do Káhiry [...].“ Tolik překlad Prutkéhoho popisu. Pro názornost níže připojuji synoptickou citaci obou popisů v originálním znění – Sicardův, publikovaný roku 1717, a Prutkého, napsaný patrně mezi roky 1764 a 1765.²¹

Sicard (1717: 268–272)

[...] dans le bourg de *Quassr*. [...] Nous repassâmes ensemble le Canal de Joseph & le vieux Aqueduc. Nous allâmes au bourg de *Touna* proche les ruines de la ville de *Babain*, qui sont au Midy de celle d'*Abousir*. Nous traversâmes ces ruines, & une longue plaine

Itinerarium, ff. 118v–119r

eundo in pagum *Abussir*, ubi antiquissimi ruinati apparent aquae ductus, uti etiam in civitate *Hour* ac vicino pago *Quasser*, extractis supra canalem Joseph ad antiquos aquae ductus, mox pagus *Tuna* ruinis loci *Babain* situs.

de sable, qui nous conduisit à un monument singu/269/lier, que mon conducteur voulut me faire voir, & qui merite en effet d'être vû.

C'est un sacrifice offert au Soleil. Il est representé en demi relief sur une grande roche, dont la solidité a bien pû défendre ce demi relief contre les injures du temps; mais elle n'a pû résister au fer, dont les Arabes se sont fervis pour détruire ce que l'on voit tronqué dans la figure de ce sacrifice. Je l'ay dessiné tel que je l'ay vû. La roche, dont j'ay parlé, fait partie d'un grand roc, qui est au milieu d'une montagne. Il a fallu & bien du temps, & un pénible travail pour venir à bout de faire dans ce roc une ouverture de cinq ou six pieds de profondeur, sur une cinquantaine de largeur, & de hauteur. C'est dans cette vaste niche creusée dans le roc, que toutes les /270/ figures, qui accompagnent ce sacrifice du Soleil, sont renfermées.

On voit d'abord un Soleil environné d'une infinité de rayons de quinze ou de vingt pieds de diametre. Deux Prêtres de hauteur naturelle, couverts de longs bonnets pointus, tendent les mains vers cet objet de leurs adorations. L'extrémité de leurs doigts touche l'extrémité des rayons du Soleil. Deux petits garçons ayant la tête couverte comme les Prêtres, sont à leur côté, & leur présentent chacun deux grands gobelets pleins de liqueur. Au dessous du Soleil il y a trois agneaux égorgez, & étendus sur trois buchers composez chacun de dix pieces de bois. Au bas du bucher sont sept cruches avec des anses. De l'autre côté du Soleil opposé au côté /271/ des deux Sacrificateurs, il y a deux femmes, & deux filles en plein relief attachées seulement par les pieds à la roche, & un peu par le dos. On y voit les marques des coups de marteau, qui les ont décapitées. Derriere les deux petit garçons, il y a une espece de cadre chargé de plusieurs traits Ieroglyphiques. Il y en a d'autres plus grands, qui sont sculptez dans les autres parties de la niche.

Je cherchay de tous côtez quelque Inscription, ou autre chose, qui pût me donner l'intelligence de toutes ces differentes figures, & de l'usage qu'on en a voulu faire, ou qui pût du moins m'apprendre l'année, où cet ouvrage a été fait, & le nom de son Auteur. Je n'ay pû rien découvrir;

ainsi je laisse aux Sçavans curieux des Antiquitez à /272/ deviner, ce qui m'est demeuré inconnu.

Après avoir employé autant de temps qu'il en falloit pour dessiner fidellement la representation de ce sacrifice, qu'on dit être un sacrifice offert au Soleil, j'allay passer la nuit à *Mellavi*

Dum itaque tanta transivissem rudera, super arenam deambulans in planitie conducentem in locum visu dignum,

repraesentantem in magno saxoso monte sculpturam antiquissimam, quae quidem temporum injuriis non tamen Araborum omnes sculpturas aut statuas decutientium ac demembrantium furori resistere potuisset, solis sacrificium etsi ex parte ruinatum, tamen hodiedum adhuc – uti tabula XI, figura XVII exhibet – cerni licet. Rupere quidem Arabes maximo labore saxum, efformando quasi parietem perpendiculariter rectum, quinque pedibus in monte excavatum profundum, latum vero & longum quinquaginta pedum, a Magno Cairo distando quinquaginta quinque leucis. Statuae omnes sacrificio assistentes bene exculptae,

expresso altius sole, infinitis cum radiis in circuitu ad viginti pedes. Duo prostant in statura naturali sacerdotes, longas in capite deferendo mitras cuspidatas, tenendo erectas versus solem manus, extremitate digitorum tangentes solis radiorum extremitates; duo parvuli ante sacerdotes iisdem cooperti mitris, duo portantes pocula liquore plena, tribus vero sub sole jacentibus occisis sacrificatis. Agnelli supra struem lignorum decem positi ad sacrificandum cum septem subtus hidriis seu urnis cum manubiis quasi altare sustentantibus, quia tres lignorum strues supra altare positae sunt. Ex opposita solis parte ad sinistram duobus sacrificulis duae assistunt faeminae [!] duaeve filiae totaliter exculptae, pedibus ac modica dorsi parte saxo innixae, bene adhuc ictus apparent mal<lorum, quis capita earum decussere. Quatuor illae statuae ita sunt dispositae, ut ex utraque faeminarum [!] parte una collocata sit puella; totum undique sacrificium litteris conscriptum geroglyphicis,

non apparendo amplius author operis.

Veraciter dixerim illud solis sacrificium ob praeclaritatem manufacturae raritatemque operis mundi miraculum. Tanto cordis jubilo singula perscrutando Cairum redux [...]

Mellavi paulo ante mentionatum [...]

Ze srovnání obou textů jasně vyplývá, že Prutký vychází ze Sicarda a že dokonce neuvádí žádná fakta, která by nebyla obsažena již v Sicardově textu. A pokud oproti Sicardovi například uvádí i vzdálenost lokality od Káhiry, není to jeho vlastní příspěvek, neboť tento údaj zjevně přebírá ze Sicardovy kresby, včetně použití francouzské míle (*leuky*) coby jednotky. Prutkého text o uměleckém zobrazení „obětování slunci“ zkrátka za všechno vděčí Sicardově relaci. Zároveň je nutné konstatovat, že neexistuje jediný doklad toho, že Prutký lokalitu vůbec kdy navštívil.

Přesto Prutký na závěr popisu připojuje „své osobní“ hodnocení, zatímco Sicardův popis končí těmito střízlivými slovy: „Ze všech stran jsem pátral po nějakém nápisu nebo po něčem, co by mi pomohlo pochopit všechny ty rozličné postavy a účel, kterému to sloužilo, nebo co by mne mohlo poučit aspoň o roce, kdy bylo toto dílo vytvořeno, a o jeho autorovi. Nepodařilo se mi nalézt nic. A tak

přenechávám učencům zabývajícím se starožitnostmi, aby vybadali to, co mně zůstalo utajeno.“

Závěr

Oba výše uvedené příklady plagiátorství nejen kalí dojem z Prutkého líčení, ale mají podstatný vliv na chápání celého *Itineraria*; lze se totiž oprávněně domnívat, že ani některé další části spisu se nezakládají na autopsii, nýbrž byly převzaty odjinud, aniž by o tom autor čtenáře informoval. V jeho době to zdaleka nebyl takový prohřešek, za jaký bychom to považovali dnes, ale před badateli tím vyvstává nesnadný úkol analyzovat a komparovat celý spis větu po větě s možnými předlohami a identifikovat případné zamlčené výpůjčky. To je jeden z důležitých úkolů budoucího bádání. Prozatím je zřejmé aspoň tolik, že kromě zmíněného pojednání o Wádí

en-Natrún (kap. 31) a Achnatonově stéle u Tuna el-Gabal (kap. 38) je v prvním dílu *Itineraria* ještě několik dalších obsáhlých pasáží, které nejsou původní a Prutký je – někdy otrocky, slovo od slova – mlčky převzal od Sicarda. Sledování této sicardovské nitky bude náplní příštích „archeologických“ sond do prehistorie textu *Itineraria*. Náležitou pozornost bude přinést věnovat také Prutkého kapitolám pojednávajícím o Svaté zemi (71–81) nebo Sinaji (33–37) a zřejmé roli již zmíněného rukopisného *Itineraria* Jakuba Římaře.

Z nových skutečností popsanych nebo jen nastiněných v této studii nemám vyvozovat, že Prutký ani jednu ze jmenovaných lokalit ne navštívil (což si ale, mimochodem, myslím), protože i jeho případná návštěva lokality nevyklučuje použití cizího materiálu k jejímu popisu, a naopak. Ani osobní zkušenost by autorovi nemohla bránit v tom, aby použil cizí ilustraci, případně i cizí text, jak to ostatně shledáváme na řadě míst *Itineraria*. Závěr, který se však dá vyvodit s naprostou určitostí – abychom se vrátili k úvodu a k podstatě celého článku –, se týká relevance Prutkého pojednání jakožto celku pro analýzu jeho osobní reflexe starověké kultury na Nilu. V tomto ohledu je situace přinejmenším složitá a Prutkého text nelze automaticky brát za přímé svědectví o jeho osobních, individuálních zkušenostech a postojích k popisovanému; chceme-li se ovšem svým „vyprávěním historie“ pohybovat spíše na půdě vědy než legendistiky.²²

Poznámky:

- ¹ Förster 2005a. Studie byla současně vydána i v českém znění (Förster 2005b).
- ² Více k biografii otce Remedie lze nalézt ve 3. kapitole mého úvodu k chystané publikaci druhého dílu *Itineraria* (Dospěl 2009) – k egyptskému působení zejm. kap. 3.4 a 3.6, k jeho popisům památek obecně pak kap. 3.4.12. Pro přehled o jeho písemné pozůstalosti srov. kap. 4 tamtéž nebo stručný souhrn publikovaný před lety v této ročence (Dospěl 2004).
- ³ Tato poutavá stránka jeho činnosti zůstává kromě zmíněného pokusu o syntézu badatelsky téměř nedotčena. Uvést lze jen českou a dopracovanou anglickou studii M. Verner (1967, resp. 1968).
- ⁴ *Itinerarium*, f. 85v.
- ⁵ Celá výprava do Wádí en-Natrún je vylíčena v: *Itinerarium*, ff. 85v–91r.
- ⁶ Viz Sicard (1717: 25–90), nejnovější edici publikoval Martin (1982: 10–30). Nebýt morové rány roku 1726, byl by Sicard publikoval obsáhlé dílo o staroegyptských památkách, k němuž systematicky sbíral materiál a měl vytčenu koncepci. Prutkého líčení „jeho cesty“ do Wádí en-Natrún jsem zevrubněji analyzoval v přednášce „A “New” Mid-Eighteenth-Century Account of the Monasteries at Scetis (Wádí 'n Natrún)“, přednesené na mezinárodním koptologickém kongresu v Káhiře, 15. září 2008 (připraveno k publikování v konferenčním sborníku).
- ⁷ *Itinerarium*, ff. 118v–119r.
- ⁸ Sicard (1717: 268–272), nejnověji Martin (1982: 105–108).
- ⁹ Obr. č. 5, za s. 268; nejnověji Martin (1982: 107).
- ¹⁰ *Itinerarium*, f. 479r = obr. 17.
- ¹¹ Srov. Římař, *Itinerarium* (f. 46v).
- ¹² Förster (2005a: 69) pro své tvrzení o Prutkém „[...] Skizzen zeichnet und Hieroglyphen kopiert“ žádný doklad neuvádí.
- ¹³ Daressy (1917: 184 a 227): „je ne serais pas étonné qu'il faille y voir Kahou“.
- ¹⁴ Van de Walle (1976: 15–23). Podle něho Martin (1982: 105, pozn. 1).
- ¹⁵ Podle překladu Murnane – van Siclen III (1993: 99–104). Prvoedice textu, s angl. překl., Davies (1908: xxvii, xxviii, xxxiii, 31–34), poslední edice,

s angl. překl. a komentářem, Murnane – van Siclen III (1993: 84–98, 99–104, 104–109).

- ¹⁶ Identifikaci navrhl již van de Walle (1976: 15).
- ¹⁷ Popis podle Murnane – van Siclen III (1993: 111–114).
- ¹⁸ Pozice před kněžskými nemá oporu ani v Sicardově popisu či nákrese ani v realitě.
- ¹⁹ Tento detail obsažený v Sicardově popisu i na jeho kresbě není na kresbě z *Itineraria* přítomen – malé postavy vzpínají prázdné ruce.
- ²⁰ Zde se jedná o sochy z levé části „svatyně“.
- ²¹ Při prepisu Sicardova textu se držím edice z *Nouveaux mémoires* včetně všech *sigel* a zkratk, Prutkého text přepisují podle obvyklých pravidel z pražského rukopisu Re 14; lomítka / označují hranici dvou stran, špičaté závorky < > jsou použity pro doplnění; [...] označuje mnou vypuštěný text. Chci poděkovat knihovníkovi pražského provincialátu řádu menších bratří, Janu Kašparovi, že s ohledem na můj dlouhodobý zahraniční pobyt pro mě v Prutkého rukopisu ověřil část citovaného textu.
- ²² Děkuji editorkám tohoto svazku za jejich vstřícnost. Pražskému provincialátu děkuji za možnost pracovat s rukopisným fondem a reprodukovat z něho.

Literatura:

- Daressy, Georges: 1917 „Indicateur topographique du Livre des Perles enfouies et du mystère précieux“, Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale 13, s. 175–230.
- Davies, N[orman] de G[aris]: 1908 *The Rock Tombs of El Amarna*, sv. 5: *Smaller Tombs and Boundary Stelae*, London: Egypt Exploration Fund.
- Dospěl, Marek: 2004 „Františkáni Římař, Prutký a Schneider. Zdroje a možnosti interpretace jejich zpráv (nejen) o Egyptě 18. století“, Pražské egyptologické studie 3, s. 25–37.
- 2009 *P. Remedius Prutký OFM – O Habeši a Východních Indiích*, Praha: Koniasch Latin Press [v tisku].
- Itinerarium* P. Remedius Prutký, OFM, *Itinerarium* [...] [rukopis; knihovna pražského konventu Českomoravské provincie sv. Václava řádu menších bratří – františkánů, sign. Re 14]
- Förster, Josef: 2005a „Sine experientia nihil sufficienter sciri potest (Die Welt der Antike im *Itinerarium* von Remedius Prutký, 1713–1770)“, Listy filologické 128, č. 1–2, s. 65–74.
- 2005b „Sine experientia nihil sufficienter sciri potest (Svět antiky v *Itinerariu* Remedie Prutkého)“, in: Beneš, P. R. – Hlaváček, Petr (eds.), *Historia Franciscana*, sv. 2: *Sborník textů*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 204–213.
- Martin, Maurice: 1982 *Claude Sicard – Oeuvres*, sv. 2: *Relations et Mémoires imprimés*, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale [Bibliothèque d'étude 84].
- Murnane, William J. – van Siclen III, Charles C.: 1993 *The Boundary Stelae of Akhenaten*, London – New York: Kegan Paul International.
- Římař, *Itinerarium*: P. Jacobus Ržimarž, OFM, *Itinerarium* [...] [rukopis; knihovna pražského konventu Českomoravské provincie sv. Václava řádu menších bratří – františkánů, sign. Re 13]
- Sicard, SJ, Claude: 1717 „Lettre d'un missionnaire en Egypte, a son altesse serenissime monseigneur le comte de Toulouse“, in: *Nouveaux mémoires des missions de la Compagnie de Jesus, dans le Levant*, sv. II, Paris: Nicolas le Clerc, s. 1–288.
- Van de Walle, B.: 1976 „La découverte d'Amarna et d'Akhenaton“, Revue d'Égyptologie 28, s. 7–24.
- Verner, Miroslav: 1967 „Staroegyptské památky, jak je viděl v 18. stol. český cestovatel Václav Remedius Prutký“, Nový Orient 22, s. 83–85.
- 1968 „Ancient Egyptian Monuments as seen by a Bohemian Missionary V. R. Prutký in the 18th Century“, Archiv orientální 36, s. 371–383.

Pro úplnost zbývá uvést, že autor kritizované studie vtělil své teze nekriticky vyzdvihující Prutkého kritičnost, empirismus a důraz na osobní průzkum a dokumentaci i do knižní publikace své disertace, která však vyšla po odevzdání tohoto článku do nakladatelství.